

ТЕМА 4. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ПРОЦЕСОМ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

План:

1. Аналіз процесу управління в галузі вищої освіти.
2. Зміст освіти у вищій школі.
3. Дидактичні технології у вищій школі.
4. Структура педагогічної технології.
5. Особистісно орієнтована технологія навчання.
6. Технологія дистанційного навчання.
7. Технологія модульного навчання.

Література

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2006.– 384 с.
2. Гладуш В. А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія : навч. посіб. / В.А.Гладуш, Г. І. Лисенко – Д., 2014. – 416 с.
3. Козяр М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Козяр, М. С. Коваль. — К. : Знання, 2013. — 327 с.
4. Кудіна В. В. Педагогіка вищої школи / Кудіна В.В., Соловей М.І., Спіцин Є.С.. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К. : Ленвіт, 2007. — 194 с.
5. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
6. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : навч. посібник для магістрантів і аспірантів / Подоляк Л. Г., Юрченко В.І.. — К.: Філ-студія, 2006. — 320 с.

4.1. Аналіз процесу управління в галузі вищої освіти

Управління в технологічному сенсі передбачає організацію, адміністрування та керування, від яких залежить ефективність роботи всієї системи. Одним із складних соціальних об'єктів управління є система освіти.

Управління в системі освіти, на відміну від технічних систем, *завжди особистісне*, тобто це взаємодія двох осіб – керівника (педагога) та підлеглого (студента). Тому забезпечити ефективну реалізацію цілей і завдань можна лише при правильній поведінці керівника, при належному стилі його керівництва. За всіма показниками, найбільш ефективним є демократичний стиль управління. Лише при такому стилі людина, якою керують (учень, студент, викладач), є не об'єктом, а суб'єктом діяльності, тобто працює на вищому рівні активності, є автономною, самостійною та творчою.

Управління – процес впливу суб'єкта на певну систему, що забезпечує цілеспрямоване збереження або видозміну (розвиток) її структури. Управління підтримує або змінює режим діяльності, реалізацію програми і мету роботи системи. **Функції** педагогічного управління:

- *проективна* функція (визначення мети, завдань навчання і виховання, планування роботи);
- *конструктивна* функція (розробка методів, прийомів і засобів забезпечення навчально-виховного процесу);
- *організаторська та регулятивна* функція (практична організація навчально-виховного процесу);
- *комунікативна* функція (спілкування, взаємини між учасниками педагогічного процесу);
- *оцінно-коригувальна* функція (контролю й оцінювання тавнесення необхідних коректив).

Ці функції забезпечують ефективний вплив на студентів для гарантованого виконання завдань сумісної діяльності («викладач – студент»).

Залежно від стратегії навчання і виховання реалізація кожної з функцій педагогічного управління має свою специфіку, на основі якої можна визначити різні *моделі управління*:

1 модель – *авторитарна*, пряма й жорстка (у минулому);

2 модель – *гуманістична* модель (сучасна).

Якщо освіта як система розвивається, то змінюються залежно від стратегії навчання і виховання також і функції управління, кожна з яких набуває певного характеру.

Найважливіші функції управління в системі вищої освіти: планування, організації навчального процесу, контролю та оцінювання.

Планування залежить від низки економічних, культурних, соціологічних та інших чинників. Вони зумовлені державними стандартами вищої освіти, здійсненням вищим навчальним закладом підготовки фахівців певної кваліфікації.

Під час *організації* навчальної роботи студентів на викладача покладаються такі *завдання*:

- планування навчальної роботи студентів, тобто визначення цілей і методів їхнього досягнення;
- власне організація роботи студентів, тобто забезпечення взаємозв'язків між окремими компонентами системи навчальної діяльності;
- безпосереднє керування роботою студентів, внесення в її процес необхідних корективів для досягнення поставлених цілей;
- взаємообмін зі студентом інформацією, що забезпечує прийняття доцільних рішень щодо його подальшої навчальної роботи.

Організований навчальний процес потребує *контролю*, а саме:

1. Своєчасно фіксувати недоліки, оперативно їх усувати, виявляти помилки, їх причини й на основі цього коригувати діяльність і стимулювати активність студентів загалом.

2. Контроль дає викладачеві можливість аналізувати якість засвоєння студентами навчального матеріалу, критично оцінювати його, вносити корективи,

які спрямовані на покращення стану справи. Це досягається подальшою корекційною роботою викладача.

Оцінювання – встановлення відповідності кількісно-якісних характеристик роботи студента щодо певних вимог. Оцінка може бути моральною (схвалення або осуд роботи студента відповідно до етичних норм). Педагогічне оцінювання – це визначення рівня засвоєння студентом знань, умінь і навичок відповідно до вимог навчальної програми.

Дієвість оцінювання залежить від авторитетності суб'єкта оцінювання, тобто викладача, якості оцінки (її обґрунтованість, диференційованість), а також від ставлення студента до всіх елементів оцінювальної ситуації. Педагогічне оцінювання тоді буде обґрунтована й об'єктивна, коли оцінне судження стосується мотивів діяльності студента, всієї системи його роботи.

Функції контролю й оцінювання:

- діагностична (контрольно-враховуюча оцінка якості навчально-професійної діяльності, виявлення сильних і слабких її сторін);
- прогностична (виявлення професійних настанов студентів, здатності їх виходу в практичну діяльність);
- нормативна (на основі узагальнення результатів визначаються змістовні та рівневі орієнтири для професійної моделі фахівця);
- навчальна (для активізації роботи студентів із засвоєння навчального матеріалу, для ліквідації помилок і прогалин у знаннях);
- виховна (контроль і оцінка організовує, дисциплінує, спрямовує діяльність студента на ліквідацію помилок, формує творче ставлення до навчального предмету, викликає бажання розвивати свої професійні здібності).

Основні вимоги до педагогічного контролю й оцінювання:

- об'єктивність;
- систематичність;
- всебічність.

Таким чином, успішність професійної підготовки фахівця з вищою освітою залежить від якості виконання всіх функцій управління.

4.2. Зміст освіти у вищих навчальних закладах

Зміст освіти – науково обґрунтована система дидактичного та методично сформованого навчального матеріалу для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Складовим змісту освіти є *нормативний і вибірковий компоненти*. Нормативний компонент змісту освіти визначають відповідні *державні стандарти* освіти, а вибірковий – вищий навчальний заклад.

Зміст освіти визначають також *освітньо-професійна програма* підготовки, структурно-логічна схема, навчальні програми дисциплін, інші нормативні акти органів державного управління освітою та вищого навчального закладу; його відображено у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах і дидактичних засобах.

Освітньо-професійна програма містить *перелік нормативних навчальних дисциплін* із зазначенням загального обсягу часу (в годинах) для аудиторних занять і самостійної роботи студентів, який відведено для їх вивчення, та форм підсумкового контролю з кожної навчальної дисципліни.

Співвідношення між часом для аудиторних занять і самостійною роботою студентів, форми і періодичність проміжного контролю визначено в *навчальному плані* вищого навчального закладу.

Структурно-логічна схема підготовки визначає науково-методичне структурування процесу *реалізації освітньо-професійної програми* (послідовність вивчення навчальних дисциплін, форми і періодичність виконання індивідуальних завдань та проведення контролю тощо).

Проектування змісту навчання у вищих навчальних закладах. Досягнення цілей навчання забезпечується *добором навчального матеріалу та дидактичними процесами*, які сприяють переведенню його в знання, вміння, навички та особистісні якості фахівця. Зміст навчального матеріалу і форми його трансформації у знання й уміння зафіксовано у відповідній *навчально-програмній документації*, основа якої *освітні стандарти, кваліфікаційна характеристика і професіограма* фахівця.

Постановці цілей навчання й оптимізації здобуття підготовки фахівців заданої кваліфікації і профілю передуює розробка *професіограми* – моделі професійної діяльності фахівця. **Професіограма** – документ, що регламентує технологію побудови вимог, які *професія висуває до особистісних якостей, психологічних здібностей, психофізичних можливостей* людини. Цей документ має *забезпечити постановку практичного завдання та організацію його розв'язання* з метою оптимізації та підвищення ефективності професійної діяльності фахівця конкретного профілю. У професіограмі відображено такі аспекти професійної діяльності, як соціальні, соціально-економічні, історичні, технічні, технологічні, правові, гігієнічні, психологічні, фізіологічні і соціально-психологічні. Обсяг, глибина і діяльність їх вивчення залежать від соціального замовлення.

Реально навчальний процес здійснюють на основі *освітньо-кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійної програми, навчального плану і програм*.

Питання дидактичного планування (методика складання кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійної програми, навчальних планів і програм, систематизація матеріалу з урахуванням міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків) докладно висвітлено в педагогічній літературі. Зміст навчально-нормативних документів, які розробляють, має відображати результати *попереднього дидактичного прогнозування*. У зв'язку з цим слід уточнити функції освітньо-кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійної програми, навчального плану і навчальних програм – документів, які фактично прогнозують зміст підготовки майбутніх фахівців.

Існують різні підходи до визначення сутності поняття **«освітньо-кваліфікаційна характеристика»** (ОКХ). Проте очевидно, що головне її призначення – слугувати *еталоном кваліфікації фахівця* цього профілю. Тому в кваліфікаційних характеристиках потрібно конкретно вказати не тільки *вимоги до особистісних характеристик* майбутнього спеціаліста, а й до *компонентів його трудової діяльності*, рівні виконання відповідних трудових процесів.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика – офіційний і стабільний документ, поряд із освітнім стандартом та навчальним планом, який діє впродовж досить тривалого часу. Кваліфікаційні характеристики створюють для опису цілей підготовки кваліфікованих кадрів і вони слугують для оцінки ступеня майстерності фахівців.

Загалом ОКХ містить такі *положення*:

- діяльнісне *призначення фахівця* із вказівкою його кваліфікації. Також потрібно зазначити його спеціалізацію (дослідницька, проектно-конструкторська, проєктивно-технологічна, сервісно-профілактична, організаційно-комерційна, культурно-просвітницька, педагогічна тощо);

- *вимоги до знань і умінь*, яким повинен відповідати випускник ВНЗ. У розділі «Вимоги до знань» виокремлюють загальнопрофесійні вимоги (для групи спеціальностей) і спеціальні (характерні для певного фаху) знання, а в розділі «Вимоги до умінь» – перелік умінь, якими має володіти фахівець загалом, а також кваліфікаційні вміння, якими має володіти у своїй діяльності молодший спеціаліст чи спеціаліст;

- вимоги до підготовки фахівців виявляють *особливості спеціальності* та встановлюють необхідний обсяг професій, соціальних і громадських функцій і завдань, які випускники ВНЗ повинні вміти розв'язувати в практичній діяльності.

Положення, зазначені в ОКХ, зазвичай, сформульовані на соціологічному і виробничому рівнях. Тому науково-педагогічним працівникам необхідно трансформувати ці завдання *до педагогічного рівня*.

Удосконалюючи ОКХ, потрібно: враховувати динаміку розвитку техніки, зміни вимог нормативних керівних документів, що регламентують виробничо-економічний процес; використовувати відомості анкет-характеристик випускників ВНЗ; вивчати виробничу ситуацію і функціональні обов'язки; узагальнювати думки провідних фахівців і слухачів факультету підвищення кваліфікації.

Освітньо-професійна програма – державний нормативний документ, у якому узагальнено зміст навчання, встановлено вимоги до змісту, обсягу та рівня

освітньої й професійної підготовки фахівця за певною спеціальністю певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Нормативні документи, що визначають зміст освіти. *Навчальний план* – нормативний документ, що його складає вищий навчальний заклад на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки, у ньому подано *перелік та обсяг нормативних і вибіркових навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять* (лекцій, лабораторних, практичних, семінарських, індивідуальних занять, консультацій, навчальних і виробничих практик) та *їх обсяг, графік навчального процесу, форми і засоби проведення поточного та підсумкового контролю*. У навчальному плані вказано й час, відведений на самостійну роботу.

Навчальний план розробляють *на весь період здійснення* відповідної освітньо-професійної програми і затверджує керівник вищого навчального закладу. У ньому реалізовано цілі та завдання виховання майбутнього фахівця, основні принципи добору наукової інформації, її систематизації з урахуванням міжпредметних зв'язків і логіки викладу матеріалу. Тут *знаходять своє втілення ідеї* розвитку особистості на основі органічного поєднання загальної, політехнічної і професійної освіти, з'єднання навчання з продуктивною працею, розвитку творчого мислення та пізнавальної активності студентів, їх самостійності в надбанні знань, зв'язку теоретичної й практичної підготовки, спадкоємності з іншими типами навчальних закладів.

На кожний предмет розробляють **програму навчальної дисципліни** – нормативні документи, що визначають *роль і місце навчального предмета в системі підготовки фахівців, цілі його вивчення, перелік тем навчального матеріалу, форми організації* навчання.

Програми навчальної дисципліни забезпечують професійну підготовку фахівців. Їх розробляють у взаємозв'язку та з метою *забезпечити цілісне оволодіння навчальним матеріалом*, необхідним для успішного виконання професійної діяльності, запобігти можливому дублюванню, урахувати міжпредметні зв'язки, визначаючи послідовність вивчення навчальних предметів.

На стадії розв'язання дидактичного завдання – проектування цілей та змісту навчання, про що вже йшлося, керуються освітньо-кваліфікаційними характеристиками. Після визначення цілей і адекватного змісту навчального предмета розробляють проект програми навчального предмета, а *після вибору необхідних форм навчання створюють робочі навчальні програми.*

Нині програми навчальних дисциплін, зазвичай, визначають лише обсяг знань, які підлягають засвоєнню. Але функція програми навчальної дисципліни явно недостатня. Крім свого традиційного призначення, програма і пояснювальна записка до неї *мають вказувати:*

- роль і значення відповідної навчальної дисципліни в майбутній професійній діяльності фахівця;
- основні перспективні напрями розвитку досліджуваної науки й галузі техніки;
- обсяг і зміст умінь та навичок, що їх повинні опанувати студенти;
- основні риси творчої діяльності, необхідні для роботи майбутнього фахівця, а також характер навчально-пізнавальних проблем і завдань, які сприяють формуванню цих рис;
- найважливіші світоглядні ідеї і категорії, які підлягають засвоєнню на конкретній змістовій основі;
- очікувані результати навчання, тобто необхідні рівні засвоєння навчального матеріалу.

Зазначені компоненти програми навчальної дисципліни (ПНД) сукупно є *конкретним висловленням цілей навчання* за цим навчальним предметом, на досягнення яких мають бути спрямовані зусилля педагога і студентів у процесі навчання. За аналогічною схемою можна конкретизувати цілі навчання з кожного розділу і теми навчальної дисципліни в робочій навчальній програмі.

Складаючи ПНД, необхідно додатково врахувати *низку конкретних вимог*, пов'язаних із необхідністю відображення в них новітніх досягнень науки, техніки технології; забезпечення наступності та єдності загальноосвітньої, політехнічної і професійної підготовки студентів; встановлення раціональних міжпредметних і

внутрішньопредметних зв'язків; виховання зацікавлення спеціальністю, розуміння громадської значущості своєї праці, почуття колективізму, відповідальності, а також підприємливості та ініціативи.

Ці документи, насамперед навчальні програми – найбільш динамічні. Вони зможуть успішно виконувати свої функції, якщо їхній зміст безперервно і з певним випередженням адаптуватимуть до вимог відповідної галузі господарства. У зв'язку з цим такі прогностичні завдання, як дослідження тенденцій у змінах характеру, об'єктів і праці фахівців, а також вивчення перспектив розвитку тієї чи іншої конкретної галузі науки і техніки розв'язують не епізодично, а безперервно, систематично, унаслідок безперервних змін зазначених об'єктів прогностичного дослідження.

Це дає підстави поряд із раніше введеним терміном «стратегічне прогнозування» використовувати для позначення безперервного процесу отримання прогностичної інформації термін «оперативно-тактичне прогнозування». Результати такого короткотермінового прогнозування використовують для *оперативного корегування змісту навчання в процесі поточного календарно-тематичного і позаняттяєвого планування* навчального процесу. Крім того, на основі дослідно-експериментальної роботи, а також під час реального навчального процесу потрібно виробити пропозиції з *удосконалення наявних кваліфікаційних характеристик, навчальних планів і програм*, які враховують надалі в розробці нових варіантів цієї навчально-програмної документації.

Навчальна література. Конкретний зміст навчальних програм висвітлено в навчальній літературі – підручниках, посібниках, довідниках та ін.

Навчальний підручник – книга, що містить *основи наукових знань* з певної навчальної дисципліни відповідно до мети навчання, визначеної програмою та вимогами дидактики. Підручник за своїм змістом і структурою має бути чітко спрямованим на виконання певних функцій: освітньої, розвивальної, виховної, управлінської.

І. П. Підласий виокремлює такі функції підручника:

■ *мотиваційна* – передбачає створення таких стимулів для студентів, які б зумовлювали зацікавлення певним предметом зокрема і процесом навчання загалом;

■ *інформаційна* – відображає дидактичні цілі та завдання навчання, описує зміст, визначає систему пізнавальних дій з матеріалом, форми навчання та способи контролю;

■ *контрольно-корегувальна* – передбачає можливості перевірки, самооцінки та корекції процесу і результатів навчання; а також виконання тренувальних завдань для формування необхідних умінь і навичок.

Підручники мають відповідати певним *вимогам*:

- містити матеріал високого рівня узагальнення і водночас конкретний;
- наводити наукові відомості, але бути доступними для студентів, враховуючи особливості їхніх вікових та індивідуальних показників розвитку;
- бути інформативними і водночас лаконічними, пов'язувати навчальний матеріал із додатковою літературою, спонукати до самоосвіти і творчості;
- містити необхідні ілюстрації у вигляді картин, карт, схем, діаграм, фотографій;
- формулювання основних положень, висновків мають бути гранично ясними і чіткими;
- особливе значення має не лише доступність, а й проблемність викладу навчального матеріалу, здатність підручника розвивати пізнавальні інтереси учнів і стимулювати їхнє творче мислення.

Структура підручника: тексти – основний, додатковий, пояснювальний; позатекстові компоненти – апарат організації процесу засвоєння змісту, запитання і завдання, інструктивні матеріали (пам'ятки, зразки розв'язування завдань, прикладів); таблиці; вправи; ілюстративний матеріал (фотографії, малюнки, плани, карти та ін.).

За характером відображення дійсності тексти можуть бути *емпіричними* (відображати факти, явища, події, містити вправи, правила) і *теоретичними*

(містити закономірності, теорії, методологічні знання). За основним методом викладу матеріалу тексти можуть бути: *репродуктивні, проблемні, програмовані, комплексні*. Матеріал підручника необхідно доповнювати додатковою інформацією, бо його зміст надто конспективний і знання, здобуті тільки з нього, будуть обмеженими. Тому, крім підручника, слід використовувати додаткові джерела, зокрема навчальні посібники.

Навчальний посібник – книга, зміст якої повністю відповідає навчальній програмі або ж розглядає окремі теми навчального предмета; може містити емпіричний матеріал, що слугує закріпленню основного теоретичного матеріалу. Матеріал посібника розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші та довідкові відомості. До навчальних посібників належать: хрестоматії, словники, збірники задач і вправ, довідники, комплекти карт, таблиць тощо.

Підручники і навчальні посібники сприяють формуванню у студентів навичок самостійної пізнавальної діяльності, самоконтролю, є засобом керівництва їх пізнавальною діяльністю.

4.3. Дидактичні технології у вищій школі

Сучасна дидактика, розглядаючи проблему організації навчання, дедалі більше враховує поняття технології організації процесу навчання у вищій школі, адже *ефективність* освітнього процесу значною мірою залежить від *адекватного вибору і фахової реалізації конкретних педагогічних технологій*. Орієнтація на технологічний підхід передбачає певну *технологічність* і самих *форм і методів* навчання, з погляду їх структури, конструювання і практичного застосування, і первинного етапу проектування навчального процесу – формулювання освітніх завдань.

Функцію науково-педагогічного працівника можна трактувати як *систему послідовних (технологічних) операцій з організації, спостереження, контролю і корекції* діяльності студентів. Сукупність дій науково-педагогічного працівника та пізнавальної діяльності студентів у їх взаємодії становить *цілісний процес*.

Технологічний підхід до навчання передбачає конструювання навчального процесу, керуючись освітніми орієнтирами, цілями змісту навчання. Особливої уваги заслуговують корекція навчального процесу та діагностика його якості.

Слово «технологія» походить від грецьких «*techne*» – поняття, вчення і «*logos*» – майстерність, мистецтво.

У широкому значенні *технологію розуміють як сукупність знань про засоби здійснення процесів, за яких відбувається якісна зміна об'єкта*. Базуючись на наявних у педагогічній науці поняттях системного підходу до навчання, педагогічними технологіями доречно вважати інструментарій досягнення цілей.

Словник української мови подає: технологія – сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чогонебудь. Саме з технікою і виробництвом пов'язували в нас зміст цього слова донедавна, що було зовсім неправильно. Нині термін «технологія» використовують не лише в технічному розумінні.

Аналізуючи генезис поняття «освітня технологія», деякі автори наводять приклади технологій: підходи до спартанського виховання у грецькій школі, підходи до виховання Плутарха, використання логічних конструкцій діалогу Сократом, систему форм і засобів виховання для різного типу шкіл та під час вивчення різних предметів Платона, технологію досягнення мети Арістотеля. Крім того, технологічними підходами вважають систему наслідування, наставництва, вправ заучування та осмислення матеріалу в процесі виховання (мислитель М. Квінтіліан), систему освіти Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха, систему розумового, фізичного й морального виховання Т. Кампанелли, систему виховання М. Монтесорі.

Думки про технологізацію освіти висловлював ще Я. А. Коменський. Він виокремлював уміння правильно визначати мету, обирати засоби її досягнення, формувати правила користування цими засобами. Елементи технологічного підходу можна знайти і в працях більшості видатних зарубіжних і українських педагогів, таких як А. Дистервег, Й. Г. Песталоцці, Л. М. Толстой, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський та ін.

У 30-ті роки XX ст., коли у школах США з'явилися перші програми аудіовізуального навчання, в освіті починають користуватися поняттям технологія. Далі у США вперше вживають термін «освітня технологія» у контексті організації навчання і виховання. Одночасно використовують термін «педагогічна техніка» – сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять.

У «Педагогічній поемі» А. С. Макаренка писав, що педагогічний процес ніколи не формували за технологічною логікою, а завжди за логікою моральної відповідальності. Саме тому в школі відсутні всі важливі частини виробництва: технологічний процес, облік операцій, конструкторська робота, використання пристроїв, нормування, контроль, допуски, бракування.

Аналіз зарубіжної та української науково-педагогічної літератури дав змогу зробити висновок, що педагогічна технологія пов'язана із системними підходами до освіти і навчання, *охоплює всі аспекти, елементи педагогічної системи* – від постановки цілей до проектування всього дидактичного процесу і перевірки його ефективності.

У практиці вищої школи можна знайти чимало науково-педагогічних працівників, які або недостатньо орієнтуються в педагогіці, або невиразно уявляють її зміст. Вони працюють *за інтуїцією*, за своїми методами. Однак фрагментарне застосування різних способів навчання без урахування взаємозумовленості та взаємозалежності всіх елементів педагогічної системи лише *збільшує суперечності* між цілями професійного навчання, зумовленими державними освітніми стандартами і соціальним замовленням, результатами якості підготовленості випускників.

Впровадження педагогічних технологій у практику освітньої системи потрібно для *упорядкування праці викладача, для постановки чітких цілей і визначення шляхів досягнення, тобто управління процесом навчання*. Застосування педагогічних технологій дасть змогу рухатися до *прогнозованого завершального результату* за умов суворої обґрунтованості кожного елемента та етапу навчання.

Таким чином, педагогічні технології слід розглядати як систематичне й послідовне *втілення на практиці заздалегідь спроектованого процесу навчання*, як систему способів і досягнення цілей *управління цим процесом*.

Значна частина науково-педагогічних працівників не бачить відмінності між методикою і технологією. **Методика** у своїй основі – *сукупність рекомендацій з організації та проведення навчального процесу*, а **педагогічні технології** властиві низка *принципових положень*:

- *організований, цілеспрямований, педагогічний вплив і вплив на навчальний процес*;
- *змістовна техніка реалізації навчального процесу*;
- *опис процесу досягнення планованих результатів навчання, тобто досягнення цілей навчання*;
- *процес навчання як система, що об'єднує особистісний і колективний пошук, який враховує всі взаємозалежні елементи педагогічної системи*;
- *методологічна основа методики, оскільки методика знаходить у технології своє обґрунтування і побудову*;
- *процесуальний, динамічний характер процесу навчання, на відміну від методики, яка дає цілком конкретні рекомендації*;
- *орієнтація не на одну дисципліну і на досягнення однієї меті, а на універсалізацію підходів до вивчення навчального матеріалу*;
- *орієнтація на студентів, тоді як методика орієнтована на викладача*.

Технологія відповідає на запитання, як найкраще *досягти мети навчання*, що зумовлено управлінням навчально-пізнавальною діяльністю. Отже, необхідно розв'язати *проблеми проектування* такого навчання, яке перетворилося на своєрідний технологічний процес із *гарантованим результатом*.

Аналіз зарубіжної науково-педагогічної літератури засвідчив, що **педагогічна технологія** – інтегративна система, що містить комплекс упорядкованих операцій і дій, які забезпечують визначення освітніх цілей, змістові, інформаційно-предметні та процесуальні аспекти, спрямовані на засвоєння систематизованих

знань, опанування професійних умінь, формування особистісних якостей студентів, що задані цілями навчання.

Інакше кажучи, сучасні технології навчання охоплюють *проектування, реалізацію, оцінювання, корекцію та подальше відтворення* процесу навчання. Технологія навчання – педагогічна категорія, орієнтована на вдосконалення дидактичної практики, яка *забезпечує її ефективність*.

Отже, **технологія навчання** – системна категорія, орієнтована на дидактичне застосування наукового знання, наукові підходи до аналізу й організації навчального процесу з урахуванням науково-педагогічних інновацій і на досягнення запланованих результатів у професійній підготовці та розвитку особистості студентів.

4.4. Структура педагогічної технології

У будь-якій педагогічній технології можна виокремити такі основні компоненти:

- *концептуальний*, який відображає «ідеологію» проектування і впровадження педагогічної технології;

- *змістово-процесуальний*, який відображає мету (загальну і конкретні цілі); зміст навчального матеріалу, методи і форми навчання, виховання, розвитку учнів; методи і форми педагогічної діяльності; діяльність викладача з управління навчально-виховним процесом;

- *професійний* компонент, який відображає залежність успішності функціонування і відтворення спроектованої педагогічної технології від рівня педагогічної майстерності викладача.

Педагогічна технологія має задовольняти основні методологічні вимоги (критерії технологічності), а саме:

- ❖ *концептуальність* (кожна педагогічна технологія має спиратися на відповідну наукову концепцію, що охоплює філософське, психологічне, дидактичне і соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей);

❖ *системність* (педагогічна технологія повинна мати всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність);

❖ *керованість*, яка передбачає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання засобами і методами з метою корекції результатів;

❖ *ефективність* (сучасні педагогічні технології існують у конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними витратами, гарантувати досягнення запланованого стандарту навчання);

❖ *відтворюваність*, що передбачає можливість застосування (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших однотипних освітніх установах, іншими суб'єктами.

Таким чином, технологія навчання передбачає управління дидактичним процесом, що містить *організацію діяльності* студента і *контроль* за цією діяльністю. Ці процеси безперервно взаємодіють: результат контролю впливає на зміст управляючих дій, тобто передбачає подальшу організацію діяльності в інтересах досягнення цілей, визначених на основі освітніх стандартів.

Отже, можна зробити висновок, що технології є *об'єктивним процесом еволюції освіти*. Можемо стверджувати, що педагогічна технологія – це системний, концептуальний, нормативний, варіативний опис діяльності педагога та студента, спрямований на досягнення освітньої мети.

Будь-яка сучасна педагогічна технологія є *синтезом досягнень педагогічної науки і практики*, поєднання традиційних елементів минулого досвіду і того, що народжено суспільним прогресом, гуманізацією і демократизацією суспільства. Її джерело і складові: соціальні перетворення і нове педагогічне мислення; педагогічна, психологічна і суспільні науки; передовий педагогічний досвід; український і зарубіжний досвід минулого; етнопедагогіка.

Жодна технологія *не є універсальною*, тому кожна з них вимагає вироблення власного підходу до її використання в конкретних ситуаціях. Структуру і зміст інноваційних педагогічних технологій *проектують* з урахуванням того, що

ефективність навчання у професійному навчальному закладі визначають і *рівень кваліфікації викладачів*, і їхні ціннісні спрямування.

Серед сучасних педагогічних технологій дослідники виокремлюють такі *види*: модульного навчання, розвиваючого навчання, особистісно орієнтована, інформаційні технології, дистанційного навчання, ігрові, диференційована технологія та ін. Розглянемо окремі з них.

4.5. Особистісно орієнтована технологія навчання

Особистісно орієнтоване навчання – навчання, у центрі якого – особистість студента, його самобутність, самооцінність, суб'єктивний досвід кожного спочатку розкривають, а потім узгоджують зі змістом освіти. Виокремлюють три моделі особистісно орієнтованої педагогіки: *соціально-педагогічну, предметно-дидактичну та психологічну*.

Соціально-педагогічна модель виховує особистість із попередньо заданими якостями. Освітні інститути суспільства створюють типову структуру такої особистості. Завдання навчального закладу – наближення кожного студента до її параметрів. Технологія освітнього процесу основана на використанні ідей педагогічного управління, формування, корекції особистості «ззовні», без урахування суб'єктивного досвіду студента. Це виявляється в одноманітності програм, методів, форм навчання, авторитарності.

Предметно-дидактична модель пов'язана з предметною диференціацією, яка забезпечує індивідуальний підхід у навчанні. Знання організують у міру їхньої об'єктивної складності, новизни, складності опрацювання, а не рівня розвитку студента. Технологія предметної диференціації базується на врахуванні складності та обсягу навчального матеріалу (завдання зниженої та підвищеної складності). Її забезпечують факультативні курси, поглиблені програми. Ця технологія не торкається духовної сфери – національних і світоглядних відмінностей, які значною мірою визначають зміст суб'єктного досвіду студента.

Психологічна модель спершу обмежувалася визнанням відмінностей у пізнавальних здібностях студентів, які в реальному освітньому процесі

виявляються в здібності до навчання (індивідуальна здатність до засвоєння знань). Метою освітнього процесу є корекція здатності до навчання як пізнавальної здібності.

Сучасна особистісно орієнтована технологія навчання спирається на такі **вихідні положення**:

- *пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності особистості як активного носія суб'єктного досвіду, що склався задовго до впливу спеціально організованого навчання в навчальному закладі;*

- *під час конструювання та реалізації освітнього процесу необхідна особлива робота педагога щодо виявлення суб'єктного досвіду кожного студента;*

- *в освітньому процесі відбувається «зустріч» суспільно-історичного досвіду, що його задає навчання та суб'єктного досвіду студента;*

- *взаємодія двох видів досвіду студента має відбуватися не по лінії витиснення індивідуального, наповнення його суспільним досвідом, а через їхнє постійне узгодження, використання всього того, що студент накопичив у власній життєдіяльності;*

- *розвиток студента як особистості (його соціалізація) відбувається не тільки через оволодіння ним нормативною діяльністю, а й через постійне збагачення, перетворення суб'єктивного досвіду як важливого джерела власного розвитку;*

- *головним результатом учіння має бути формування пізнавальних здібностей на основі володіння відповідними знаннями та уміннями.*

Мета особистісно орієнтованого навчання – процес психолого-педагогічної допомоги особистості у становленні її суб'єктності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначення.

Особистісно орієнтований підхід з'єднує виховання та освіти в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-педагогічного захисту, розвитку, підготовки студента до життєтворчості тощо. Навчальний процес насичений знаннями, які повинен засвоїти студент, а має бути насичений розумінням.

Серед основних завдань особистісно орієнтованої технології навчання можна виокремити такі:

- розвинути *індивідуальні пізнавальні здібності* кожного студента;
- максимально виявити, ініціювати, використати, «окультурити» *індивідуальний (суб'єктний) досвід* студента;
- допомогти особистості *пізнати себе, самовизначитися*, самореалізуватися, а не формувати попередньо задані якості;
- сформувати в особистості *культуру життєдіяльності*, яка дає змогу продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначати поведінку лінії життя.

Формування культури життєдіяльності особистості студента є вищою метою особистісно-орієнтованих систем і технологій.

Існують певні **вимоги**, що їх висувають до особистісно орієнтованих технологій:

- навчальний матеріал має забезпечувати виявлення *змісту суб'єктного досвіду* студента, зокрема досвід його попереднього навчання;
- викладення знань має бути спрямованим не лише на розширення їхнього обсягу, структурування, інтегрування, узагальнення предметного змісту, а й на постійне *перетворення набутого суб'єктного досвіду* кожного студента;
- у процесі навчання необхідне постійне *узгодження суб'єктного досвіду* студентів із науковим змістом здобутих знань;
- активне стимулювання студента до *самооцінної освітньої діяльності*, зміст і форми якої мають забезпечувати кожному можливість самоосвіти, саморозвитку, самовираження під час оволодіння знаннями;
- конструювання та організація навчального матеріалу, який дає змогу студентові *вибирати його зміст, вид та форму* у розв'язанні завдань;
- виявлення та оцінювання способів навчальної роботи, якими користується студент *самостійно, стійко, продуктивно*;
- необхідно забезпечувати *контроль і оцінювання* не лише результату, а головним чином *процесу учіння*;
- освітній процес має забезпечувати *побудову, реалізацію, рефлексію, оцінювання учіння* як суб'єктної діяльності.

До особистісно орієнтованих технологій різні автори зараховують сьогодні різноманітні технології, загальноприйнятої класифікації наразі нема. Серед таких технологій – Вальдорфська педагогіка, методика Марії Монтессорі, система розвивального навчання та ін.

4.6. Технологія дистанційного навчання

Офіційно термін «дистанційне навчання» визнано 1982 р. (до того – кореспондентське навчання, освіта)

В Україні поняття дистанційного навчання (ДН) належить до тих дидактичних понять, місце яких серед дидактичних категорій не є суворо визначеним. Нині існують різні погляди на ДН – від його абсолютизації як нової універсальної форми навчання, спроможної змінити традиційну, до технології комплектування засобів і методів передачі навчальної інформації.

Деякі дослідники стверджують, що термін «дистанційне навчання» означає таку організацію навчального процесу, під час якого викладач розробляє навчальну програму, яка в основному базується на самостійному учінні студента. Таке середовище навчання характеризується тим, що студент, переважно, а деколи і зовсім відокремлений від викладача в просторі або часі, водночас студенти і викладачі мають змогу вести діалог між собою і за допомогою засобів телекомунікації. Таке визначення підкреслює аспект самостійності студента в процесі дистанційного навчання, а також його фізичну тимчасову віддаленість від викладача.

Дослідники підкреслюють, що не варто ставити знак рівності між ДН і заочним навчанням, оскільки ДН передбачає не лише розширення спектру носіїв інформації і засобів доступу до них, а й *наявність постійного спілкування між викладачем і студентом через телекомунікаційні канали*. Тому ДН вони розглядають як елемент навчального процесу інформаційно-освітньої системи віддаленого доступу, *основаної на сучасних інформаційних технологіях*.

Американські фахівці з проблеми дистанційного навчання вважають, що ДН, у найширшому розумінні, це «інструкції до навчання, які передаються на відстані

одному або багатьом індивідам, що перебувають в одному або декількох місцях». Згідно з цим визначенням, історія дистанційного навчання починається з 30-х років XX ст., коли було створено курси кореспондентського навчання. Але з появою Інтернету роль ДН різко змінилася й ототожнюється на цьому історичному етапі з комп'ютерними технологіями.

Українські фахівці під час створення Українського центру дистанційної освіти погодилися під **дистанційною формою навчання** розуміти таку форму, яка *використовує глобальні комп'ютерні комунікації (Інтернет) і базується на індивідуальній роботі студентів з чітко підібраним навчальним матеріалом та активному спілкуванні з викладачами та іншими студентами.*

Особливостями дистанційної форми навчання порівняно з традиційною звично вважають:

■ **Гнучкість.** Студенти, які навчаються за дистанційною формою навчання, як правило, не відвідують регулярних занять у вигляді лекцій і семінарів, а працюють у зручний для себе час у зручному місці та в зручному темпі, що дає значну перевагу для тих, хто не може або не хоче змінити свій зручний ритм життя. Кожний може вчитися стільки, скільки йому особисто необхідно для засвоєння предмета й отримання необхідних заліків з вибраних курсів, що забезпечує принципово новий доступ до освіти за умов збереження її якостей.

■ **Модульність** (або модульний виклад навчального матеріалу). В основу програми ДН закладено модульний принцип. Кожна окрема дисципліна або низка дисциплін, що їх освоїли студенти, створюють цілісне уявлення про відповідну предметну сферу. Це дає змогу з переліку незалежних навчальних курсів формувати навчальний план, який відповідає індивідуальним або груповим потребам.

■ **Паралельність.** Можна поєднувати основну професійну діяльність з навчанням.

■ **Віддаленість.** Відстань від місця перебування того, хто навчається, до навчального закладу (за умови якісної роботи зв'язку) не є перешкодою для ефективного освітнього процесу.

■ **Асинхронність.** У процесі навчання і той, хто навчає, і той, хто навчається, можуть реалізовувати технологію навчання та учіння незалежно в часі, тобто за зручним для кожного розкладом і в зручному темпі.

■ **Масовість.** Кількість студентів дистанційної форми навчання не є критичним параметром. Вони мають доступ до багатьох джерел навчальної інформації (електронні бібліотеки, бази даних), а також можуть спілкуватися один з одним і з викладачем через засоби зв'язку або за допомогою інших засобів інформаційних технологій.

■ **Рентабельність.** Йдеться про ефективність ДН. Середня оцінка зарубіжних і українських освітніх систем ДН засвідчує, що вартість їх приблизно на 50% дешевша, в основному завдяки ефективнішому використанню наявних навчальних площ і технічних засобів інформаційних технологій, а також більш сконцентрованому змісту навчальних матеріалів та орієнтованості технологій ДН на значну кількість студентів

■ **Статус науково-педагогічного працівника.** Йдеться про нову роль викладача, коли він виконує такі функції, як координація пізнавального процесу, корекція курсу, який вивчають, консультування, керівництво навчальними проектами і т. д. Взаємодія з тими, хто навчається, може здійснюватися і за допомогою електронної пошти, і під час безпосереднього контакту.

■ **Статус студента.** Точніше, нова роль студента, або, як прийнято в системі ДН, – слухача. Щоб пройти ДН, від нього вимагають особливої мотивації, самоорганізації, працелюбності та необхідного початкового рівня освіти.

■ **Інформаційні технології.** У ДН використовують переважно сучасні інформаційні технології (комп'ютери, смартфони, системи телекомунікації та ін.).

4.7. Технологія модульного навчання

Модульна технологія організації навчання дає змогу використовувати її і на очній, і на заочній формах навчання, зокрема під час дистанційного навчання; планування на її основі організації навчально-виховного процесу за умов *кредитно-модульної системи* підготовки фахівців, що зумовлено входженням

системи освіти України до єдиного європейського та світового освітнього і наукового простору шляхом впровадження в систему вищої освіти України ідей Болонського процесу.

Головна мета модульного навчання – така зміна організаційних основ педагогічного процесу у вищій школі, яка забезпечує суттєву його *демократизацію*, створює умови для реальної *зміни ролі і місця студента*, перетворює його з об'єкта на суб'єкт процесу навчання, надає педагогічному процесу необхідної гнучкості для того, щоб реалізувати принцип *індивідуалізації* навчання.

Модульно-розвивальний процес – найпрогресивніша форма, спосіб реалізації процесів соціалізації особистості, які передбачають оволодіння певною системою знань, норм і цінностей.

Проблема *структурування змісту* навчальних дисциплін за принципом модульності набуває актуальності та необхідності саме в умовах сучасної освіти, коли Україна підписала Болонську конвенцію, згідно з якою процес навчання у вищих навчальних закладах плануватимуть на основі кредитно-модульної технології організації навчання.

Впровадження кредитно-модульної технології навчання передбачає реорганізацію традиційної схеми «навчальний семестр – навчальний рік, навчальний курс», *раціональний поділ навчального матеріалу* дисципліни на модулі й *перевірку якості засвоєння* теоретичного і практичного матеріалу кожного модуля, використання ширшої шкали оцінювання знань, вирішальний вплив суми балів, одержаних протягом семестру, на підсумкову оцінку.

В основі кредитно-модульної технології навчання – модульна система організації навчання. Саме тому необхідно більше уваги звернути на характеристику поняття модульності.

Суть модульного навчання полягає в тому, що студент більш самостійно або повністю самостійно може працювати із запропонованою йому *індивідуальною навчальною програмою*, яка містить цільовий план дій, банк інформації і методичне керівництво з досягнення висунутих дидактичних цілей. *Функції*

педагога можуть коливатися від інформаційно-контролювальної до консультативно-координувальної.

Система модульного навчання передбачає і *достроковий звіт* з навчальних модулів, що забезпечує звільнення від іспиту з предмета наприкінці навчального року і вивільнення часу студентів, який вони можуть використати у власних цілях.

Модульне навчання – пакет науково адаптованих програм для індивідуального навчання, що оптимізує на практиці академічні та особистісні досягнення студента з певним рівнем попередньої підготовки. Воно здійснюється за окремими функціонально-автономними вузлами, відображеними у змісті, організаційних формах і методах, тобто за модулями, призначення яких – розв’язати конкретне коло психолого-педагогічних завдань.

Взаємодія педагога і студента в навчальному процесі здійснюється на принципово новій основі: модулі забезпечують усвідомлене *самостійне досягнення* певного рівня підготовленості. Успішність модульного навчання залежить від дотримання *паритетних взаємин* між педагогом та студентами.

Модульне навчання сприяє комплексному аналізу та розв’язанню таких **завдань**:

- створення *змісту* навчання, здатного *гнучко реагувати* на конкретні умови навчання, потреби практики;
- стимулювання *самостійності та відповідальності* студентів;
- реалізація *творчого потенціалу* педагога, звільнення його від рутинних обов’язків;
- забезпечення *індивідуалізації* навчання щодо темпу, рівня допомоги та диференціації змісту навчання;
- *підвищення якості* процесу навчання, у результаті якого досконало володіють знаннями, уміннями та навичками *всі студенти* або переважна більшість.

В основі технології модульного навчання – такі **принципи**: модульності, виокремлення із змісту навчання певних елементів, динамічності, дієвості та

оперативності знань і їх системи, гнучкості, усвідомленої перспективи, різнобічності методичного консультування, паритетності. Охарактеризуємо окремі з них.

Принцип модульності. Він визначає підхід до навчання, відображений у змісті, організаційних формах і методах. Відповідно до цього принципу, навчання будується на окремих *функціональних ядрах-модулях*, призначених для досягнення конкретних дидактичних цілей.

Педагогічні вимоги, за допомогою яких реалізують цей принцип: навчальний матеріал треба конструювати таким способом, щоб він цілковито давав змогу кожному студенту досягнути сформульованих дидактичних цілей; матеріал потрібно подати настільки завершеним блоком, щоб була змога конструювати єдиний зміст навчання (що відповідає комплексній дидактичній меті) з окремих модулів; відповідно до специфіки навчального матеріалу треба інтегрувати різні види і форми навчання, що спрямовані на досягнення запланованої дидактичної мети.

Цей принцип передбачає організацію вивчення знань у *дискретно-неперервному колі* за наперед заданою модульною програмою, як такою, що складається з *логічно завершених доз* навчального матеріалу (модулів) зі структурованим змістом кожного модуля та *системою опорних оцінок*.

Принцип модульності допомагає підвищити рівень диференційованого навчання, яке враховує індивідуальні особливості студентів і спрямоване на оптимальний інтелектуальний розвиток кожної особистості засобами структурування змісту навчального матеріалу, добору відповідних до типологічних особливостей студентів форм, прийомів і методів навчання.

Доцільно сформулювати такі **ознаки** модульної технології навчання:

- завдання навчального процесу формують у діяльнісному аспекті і висувають перед студентами на початку навчання;
- насамперед – обґрунтування навчальних завдань, організація контролю за засвоєнням цих завдань, підготовка навчального матеріалу, що дає змогу студенту розв'язувати поставлені завдання;

- створення можливостей для поєднання різних видів навчальної та науково-педагогічної діяльності (переважає навчальна діяльність студентів, індивідуальне учіння, що передбачає досягнення обов'язкового результату навчання);

- роль науково-педагогічного працівника – діагностика, консультація, мотивація, постачання інформації;

- методи і засоби навчання обирають таким чином, щоб вони сприяли комплексному досягненню цілей навчання і контролю за засвоєнням змісту конкретної теми та курсу загалом;

- діяльність студента: активна участь у процесі роботи з навчальним матеріалом; під час підготовки завдань конкретного модуля кожний студент має змогу вибирати найбільш прийнятний для нього спосіб учіння, оптимальний темп (місце) оволодіння навчальним матеріалом, студенти отримують свободу пристосування часу занять і змісту модуля до їхніх індивідуальних потреб;

- критерії оцінювання навчальних досягнень студенти отримують одночасно із завданнями навчального модуля; контрольні завдання покликані поліпшити рівень особистого засвоєння знань кожним студентом; студент отримує залік, якщо його відповіді засвідчують нормативний рівень засвоєння; контрольні запитання мають на меті оцінити ступінь засвоєння знань, умінь і навичок, закріпити здобуте, діагностувати труднощі; оцінка результатів конкретного студента не залежить від рівня результатів групи;

- недостатнє засвоєння змісту модулів можна помітити на кожному етапі навчання, тому курс засвоюється довершеними порціями, у разі невдачі на конкретних етапах навчання студент повинен повторно вивчити окремий модуль, а не весь курс.

Варто зазначити, що технології навчання, виховання, управління пов'язані з педагогічними технологіями, освітніми технологіями загальною ідеєю відповідної освітньої концепції, педагогічними парадигмами, змістовим наповненням функцій. Педагогічна техніка відображає рівень майстерності педагога. Від того, як і якими прийомами навчання він володіє, залежить ступінь розвитку суб'єктів навчання (виховання).

Технології – це застосування методики в конкретних умовах, тому про ефективність застосування будь-яких освітніх технологій можна говорити лише в контексті конкретних суб'єктів навчально-виховного процесу.

Пошук нових технологій навчання і продуктивне, ефективне їх впровадження у навчально-педагогічний процес різних типів навчальних закладів сприяє підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців.

Контрольні запитання

1. Поясніть функції педагогічного управління.
2. Які моделі педагогічного управління в галузі вищої освіти?
3. Охарактеризуйте функції контролю й оцінювання діяльності студентів.
4. Розкрийте сутність терміна «зміст освіти». Назвіть основні компоненти змісту освіти.
5. Яка різниця між навчальним планом і навчальною програмою?
6. Назвіть принципи побудови навчальних планів.
7. Які вимоги висувають до складання програми навчальної дисципліни?
8. У чому відмінність між навчальним підручником та навчальним посібником?
9. Охарактеризуйте особливості структурування навчального підручника.
10. Назвіть позитивні та негативні аспекти використання електронних підручників.
11. Сформулюйте визначення терміна «педагогічна технологія».
12. Назвіть етапи становлення та розвитку педагогічних технологій.
13. Назвіть структурні компоненти технології навчання.
14. Розкрийте сутність, мету і завдання особистісно орієнтованої технології навчання.
15. Проаналізуйте основні положення технології дистанційного навчання.
16. Розкрийте особливості технології модульного навчання.